

İSRAİL DEVLET ARŞİVLERİ*

Paul ALSBERG

İsrail Arşivleri, anayurtlarına dönen, pekçok ortadan kalkmış toplulukları da içeren, Diaspora 'dan belgelerini getiren insanların arşivleri olması hasebiyle diğer pekçok millî arşivden farklıdır. Devletin kuruluşundan önce pekçok bağımsız Yahudi müesseseleri ve organizasyonları bir tür iç hükümet oluşturacak şekilde Filistin'de ortaya çıktı. Bu organizasyonlar devletin kendi gerçekliğini önceleyen bir arşiv sistemi geliştirdiler. Devlet öncesi dönemde kurulan bu arşivlerden en önemli üç tanesi: 1919'da Berlin'de kurulup 1934'de Kudüs'e nakledilen ve dünya Siyonist Organizasyonuna bir depo olarak hizmet eden "Merkezi Siyonist Arşivleri", Filistin Yahudileri temsilciliği ve Filistin Yahudileri Milli Konseyi ("Va'ad Le'umi"); 1932'de Tel-Aviv'de kurulan ve Genel İşçi Federasyonu'na bağlı olan "Yahudi İşçi Hareketi Müzesi ve Arşivleri"; ve 1939'da İsrail Tarih Cemiyeti'nin Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi ile işbirliği içinde Diaspora'daki ülkelerden Yahudi tarihi ile ilgili dökümanları toplamak için kurulmuş olan "Genel Tarihî Yahudi Arşivleri"dir.

İsrail'deki arşiv aileleri içerisinde İsrail Devlet Arşivleri en genç ancak en büyük ve en süratli gelişme içerisinde olanı olup bugün yaklaşık olarak 20 km. kadar rafa sahiptir. Devlet arşivleri 1949'da Hükümet Sekreterliği'nin nezareti altında devletin kuruluşundan bir yıl sonra Tel-Aviv'de çalışmaya başladı¹. Amacı İsrail'in gelişmesini belgelemek ve daha önceki yönetimlerden kalan belgeleri denetim altına almaktır. Arşivler daha evvelki otoritelere ait belgeleri sıralı ve organize edilmiş bir şekilde alamadılar, çünkü ne Türkler ve ne de İngilizler, haleflerine ait hükümet mekanizmalarına veya faaliyetlerine ait belgeleri vermekte istekli davrandılar.

1955-56'da arşivler Kudüs'te daha kalıcı merkezlere aktarıldılar ve İsrail Meclisi tarafından 1955'te Arşivler kanunu kabul edildi. Bu kanun sadece arşivlere hukuki bir statü vermekle kalmadı, aynı zamanda devlete İsrail içerisindeki tüm tarihi arşivler üzerinde kontrol hakkı tanıdı. İsrail Savunma Kuvvetleri Arşiv-

* Paul Alsberg, "The Israel State Archives", *Archivaria*, no 7. (Kış 1978) Çeviren Muhammed H. KUTLUOĞLU

¹ Arşivlerin ilk idarecisi New York'daki Siyonist Arşivlerin ve Kutüphanenin başı olan Sophie Udin'di

metler, Devlet belgelerinin yayımı ve belge idaresi, kamu ve özel arşivlerin denetimi.

Arşiv ve dökümantasyon bölümü dökümanların ve dosyaların saklanmasından, transfer listelerinin tutulmasından, ulaşım vasıtalarının hazırlanmasından, hükümet dairelerine ve mahkemelere belge ödünç verilmesi, araştırma odalarında araştırmacılara belgelerin ulaştırılmasından sorumludurlar. Belgeler aşağıdaki başlıklara göre bölümlenmiştir. Osmanlı, Mandater, İsrail Devleti, Arap otoriteleri tarafından terkedilen belgeler, resmi olmayan ve özel belgeler. Mahkemelere, tapu dairelerine ait ve bazıları Osmanlı devrine kadar uzanan özel gruplara ayrılmış büyük miktarlarda belgeler de vardır. Daire aynı zamanda Londra'daki İngiliz Devlet Arşivi'nden (Public Record Office) Filistinle ilişkili olarak alınmış mikrofilm koleksiyonuna da sahiptir. Özel bir bölüm hükümet yayınlarından ve onların kayıtlarından sorumludur. 1967'deki bir hükümet kararına göre tüm hükümet kurumları her basılı veya teksire alınmış dökümanlardan yayımından itibaren iki hafta içerisinde iki kopya almak zorundadırlar. Pekçok madde tek tek kataloglanmamış, ancak kuruma göre ve kronolojik olarak dosyalanmıştır. İngiliz Mandater yönetimine ait belgelerden oluşan özel bir koleksiyon da mevcuttur.

1968'deki Unesco'nun resmî yayınların değişimine dair anlaşması uyarınca İsrail hükümeti Devlet Arşivleri'ni merkezî değişim otoritesi olarak hareket etme konusunda yetkili kıldı. Birleşik Devletler'deki, Büyük Britanya, Fransa, Batı Almanya, Kanada, Avustralya ve Belçika'daki millî kütüphaneler veya değişim merkezleri resmî yayınları düzenli olarak İsrail ile değişmektedirler. Devlet Arşivleri'nce alınan yayınlar İsrail'deki hükümet araştırma kütüphanelerine dağıtılmaktadır. Her yıl yaklaşık 4000 yayın dışarıya yollanmakta ve yaklaşık 10000 kadarında alınmaktadır.

Kayıt ve indeksleme bölümü düzenlenmemiş belgelerin işleme konulması, ulaşım vasıtalarının düzenlenmesi, bilgisayar liste ve indekslerinin hazırlanması ve rehberlerin basılmasından sorumludur. Bu bölüm en çok istenen belge grupları için 10 tane rehber yayınladı. Ülke içi referans hizmetleri için bir tanesi İbranice olarak kataloglanmış belgeler için (50000'i aşkın) ve diğeri Latin karakterleri için olmak üzere iki bölümden oluşan bilgisayar destekli genel bir indeks hazırlamaktadır.

Kamu hizmetleri ve yardımcı hizmetler bölümünün pekçok faaliyeti yukarıda zikredilen iki bölümle yakın ilişkilidir. Bölüm aynı zamanda araştırmacılara bilgi sağlamak, rehberlik yapmak ve fotoğrafların resmi amaçlar için kopyalarının alınmasından sorumludur. Araştırma için tüm belgelere ulaşım Yüksek Arşiv Konseyi'yle görüşme sonrasında 1966'da Başbakan tarafından yürürlüğe konan kanuna uygun olarak kabul edilmiştir. Hükümet dairelerinin idari ve mesleki konulardaki belgeleri yerel idarelerde de olduğu gibi yirmi yıldan sonra halka açılmaktadır. Dış ilişkiler belgeleri için otuz yıl ve savunma kurumları için ise elli yıl geçmesi gerekmektedir.

Arşiv Kütüphanesi bu bölüm içerisinde bir yer işgal eder ve araştırma odasından sorumludur. 1953'te İsrail Meclisi yayıncılardan İsrail'de yayınlanan her gazetenin ve yeni kitabın bir kopyasının devlet arşivlerine vermelerini talep eden 1935 tarihli basın kanununda bir düzenlemeyi kabul etti. İsrail'de basılan kitapların pek çoğu devlet arşivlerinin bir uzantısı olan Beersheba'daki Belediye Kütüphanesi'ne aktarıldı. Kalanlar -ansiklopediler, referans çalışmaları, biyografiler, tarih ve kamu yönetimi konusundaki kitaplar- dan Devlet Arşivleri kadrosuna ve araştırmacılara hizmet için bir referans kütüphanesi oluşturdu.

Dökümanların yayımlanması bölümü 1974'te kuruldu ve İsrail Devlet belgelerinin yayımlanmasından sorumludur. Bu bölüm İsrail Devleti'nin kurulması hakkındaki kararın Birleşmiş Milletlerde 29 Kasım 1947'de oylanmasından itibaren İsrail dış politikasına ilişkin bir seri hazırlamaktadır. 1978'de başlayarak bir veya iki cilt, her yıl yayımlanacaktır.

Belge idaresi bölümü dört temel fonksiyona sahiptir. Hükümet dairelerinde bulunan aktif ve aktif olmayan belgelerin idaresi, oluşturan kurum tarafından ihtiyaç duyulmayan belgelerin imhası, arşivsel öneme sahip belgelerin alımı ve transfer listelerin düzenlenmesi ve belge idaresi ile uğraşan kadronun eğitimi. Bu daire farklı bakanlıkların belgelerini periyodik olarak gözden geçirir. Araştırmadan sorumlu olan memur bakanlık tarafından tayin edilir ve devlet arşivisti tarafından kabul görülür veya Devlet Arşivleri'nden bir memur bakanlığa önerilir.

Devlet arşivisti ve Yüksek Arşiv Konseyi tarafından uygun görülen belgelerin imhası arşiv kanunu uygun olarak başbakan tarafından yürürlüğe konulan nizamnameye göre tanzim edilir. İmha üç şekilde gerçekleşir: Tek daireler için belgelerin minimum kalma periyotlarını gösteren programlar ile; tüm hükümet dairelerine uygulanabilecek genel programlarla, maliyeye , kadroya, depolara ve ekipmana ilişkin olarak ; Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, devlet denetleyicisinin ofisi gibi direk olarak ilişkili bakanlıklar ve kurumların temsilcilerinden oluşan komitede görüşüldükten sonra. Yüksek Arşiv Konseyi'nin üyeleri devlet arşivisti tarafından uygulanan karar uyarınca ortadan kaldırılacak belgelere ilişkin resmi gazetede veya bir günlük gazetede haber verilmesini isteme hakkına sahiptir. Onlar aynı zamanda imha planına karşıda çıkabilirler. Devlet arşivisti - Yüksek Arşiv Konseyi ile görüşmeden sonra-"belgelerin muhafazası tüzüğü" yayımlar yok edilmemesi gereken materyali sayar ve sınırlı değere sahip belgeler için saklama zamanları önerir. Belge idaresi ve denetimi dairesi belge imhası, saklama ve bakıma ilişkin el kitapları ve yönetmelikler yayımlamaktadır.

Kamu ve özel arşivlerin denetimi bölümü, kanun gereği Devlet Arşivleri'nin bir bölümünü oluşturan yerel arşivlerin kontrolünden arşiv kanunu uyarınca başbakan tarafından yayımlanan düzenlemelere göre kamu arşivleri olarak tanımlanan arşivlerin denetiminden, arşiv kanununda özel arşiv materyali olarak tanımlanan belgelerin saklanmasından sorumludurlar. İsrail'den materyalin kopyası alındıktan sonra arşiv dökümanlarının ihracına izin verilmesinden veya

materyalin araştırma değerine sahip olmadığı belirtildikten sonra imhasıyla da ilgilidirler

Devlet arşivisti kontrolünde çalışan kamu arşivleri arasında en önemlisi "Yahudi Milleti Tarihi Merkezî Arşivdir". Hebrew üniversitesinde bulunan arşiv 15. yüzyıldan bu yana Diaspora'da, özellikle Avrupa ve Kuzey Afrika'da bulunan Yahudi topluluklarının arşiv kalıntılarını saklar. Belgelenme Yahudi topluluklarının iç hayatları ve buldukları ortamlardaki hükümetlerle ekonomik ve organizasyonel ilişkileriyle ilgilidir.

Diğer arşivlerde saklanan materyal daha yenidir ve genel olarak 19 ve 20. yüzyıllara ilişkindir. "*Merkezî Siyonist Arşivler*" -ki dünya Siyonist organizasyonu ve Yahudi teşkilatı ile ilişkili olan, devletin ilanından önce İsrail'e yerleşme hususunda materyal dahil olmak üzere ilk hareketten bu güne değin Siyonist organizasyonlar ve müesseseler hakkında dosyaları ihtiva eder. Siyonist arşivde hareketin liderlerinin özel evrakının ve hareketin önemli şahsiyetlerinin dahil edilmesine özel bir önem verilir. Bugüne değin üçyüz özel arşiv de buna eklenmiştir. Siyonist arşivler, siyonist organizasyonlar ve özel belgeler olarak Diaspora üzerine geniş bir koleksiyona sahiptir.

Yahudi İşçi Hareketi Müzesi ve Arşivi İşçi Federasyonu ile ilişkilidir. Yahudi işçi hareketi, İsrail'de ve Diaspora'daki işçi federasyonuna ilişkin arşiv materyalini barındırır. Materyalin özel önemi işçi hareketlerinin ideolojik eğilimleri ve ekonomik problemlerle ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır.

İsrail'deki arşivler ailesinde özel bir yer "Kibbutz Arzi Hashomer Hazair Hareketi Arşivleri" gibi politik partilere ve hareketlere ayrılmıştır. Bu arşivler belirli bir liderin hatırasına adanır. Bu arşivler arasında İsrail devletinin ilk başkanının adı verilen Weizmann Arşivi, Herut hareketinin liderinin anısına adanmış Jebo-tinsky Enstitüsü ve Zikhron Ya'aqov daki Aharon Aronson Arşivi sayılabilir. Doğal olarak tüm bu arşivler ismi verilen insan hakkında olduğundan çok daha fazla şey ihtiva eder. Örneğin Weizmann ve Aronson arşivlerinde bölümler ilki bir kimyacı diğeri de bir tarım bilimcisi olan bu şahısların bilimsel çalışmalarına adanmıştır.

Nazi rejimi dönemindeki Holocaust, ayaklanmalar ve kaçış teşebbüsleri üzerine belgeleri toplama amacı ile çeşitli kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu arşivlerin en önemlileri Yad Va-Shem, Kibbutz Lahomey Ha'getaot (Getto Savaşçılar) ve "Moreshet" (Miras)'dır..

Tüm arşivlerde saklanan dökümanlara ve dosyalara ilâve olarak arşivlerde resmî yayınları, ilanları, dergileri, gazeteleri, kasetleri ve filmleri ihtiva eden koleksiyonlar mevcuttur. Tüm arşivlerdeki yazılı belgelenme sözlü şahadetlerle desteklenir. Hebrew üniversitesindeki Çağdaş Judaizm Enstitüsü "sözlü tarih" alanında kayıt yaparak ve mülakatlar hazırlayarak bir temel hazırlama görevini üstlenmiştir.

İsrail'deki farklı arşivler arasında sıkı bir ilişki vardır ve bir arşivde bulunan materyal diğeri ile tamamlanabilir. Ancak arşivlerdeki ve arşiv koleksiyonlarındaki bir miktar belgenin çakışmasından kaçınmak imkansızdır. Müesseseler dış ülkelerdeki arşivlerdeki materyali kopyalayıp kendi koleksiyonlarını tamamlamada ortaklaşa çalışırlar. Örneğin Londra'daki İngiliz Devlet Arşivi'nden mikro-filmelerin alınması için büyük bir proje yürütüldü ve Nazi rejimi dönemi üzerine vurgulama yapılarak çeşitli ülkelerdeki Yahudi tarihi, II. Dünya Harbi ve Avrupa Yahudiliğinin tahribatı üzerine olan belgeler toplandı. Bu kopyalama faaliyeti arşivlerin araştırmaları üzerine gerçekleştirildi. Kurumlararası koordinasyon amacıyla bir koordinasyon komitesi kuruldu ve arşiv kanunu ve ilgili nizamnameye göre faaliyet göstermektedir. Arşivler ayrıca ortak olarak kullanımlarını kolaylaştırmak için İsrail'deki tarihî arşivler ile ilgili bir rehber yayınladılar.

Devlet arşivleri bugün Kudüs'te üç binaya dağılmıştır. Devlet arşivisinin bürosu, sekreterlik, araştırma odası, bağımsızlığın ilanının bulunduğu sergi odası, Başbakanlığın ana binasındadır. Depolar ve koruma binaları şehir dışındadır. Mekan problemini halletmek çağdaş belgelerin toplanmasında çifte çalışmayı aşgariye indirmek ve teknik servis sağlamak için Kudüs'teki üç temel arşiv kurumunun ortak bir binada toplanması istenmektedir. Planlar temelde kabul görmüş ancak politik olaylar ve ekonomik problemler projeyi erteletmiştir. Merkezi Arşiv binaları İsrail Meclisi'nin karşısına inşa edilecek ve şu anda Hebrew Üniversitesi'yle de ilişkili olan Yahudi Milletinin Merkezi Arşivleri'ni, Yahudi temsilciliklerinin merkezî Siyonist Arşivleri'ni ve İsrail Devlet Arşivleri'ni de kapsayacaktır. Teknik servisler, kitap broşür, film, fotoğraf, ve kayıt koleksiyonları burada toplanacak ve genişletilecektir. Bu bina İsrail Milli Arşivleri'nin temeli olarak düşünülebilir.